

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

"کلیه‌ی حقوق اعم از تکثیر، چاپ، نسخه‌برداری، اقتباس و ... این پایان‌نامه، متعلق به دانشگاه بیرجند است و هر گونه سوء استفاده از آن پیگرد قانونی دارد. نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است."

دانشگاه بیرجند

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه آموزشی زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه جهت اخذ درجه‌ی کارشناسی ارشد

رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی - گرایش ادبیات تطبیقی

عنوان:

بررسی تطبیقی صورخیال در مناقب بهار و نبویات احمد شوقی

استاد راهنما:

دکتر احمد لامعی گیو

استاد مشاور:

دکتر سید مهدی رحیمی

تهیه و تدوین:

مصطفی عنایتی زاده

شهریور ۱۳۹۲

به استوارترین تکیه گاهم، دستان پر مهر پدرم
به سبزترین نگاه زندگیم، آغوش پر مهر مادرم که خودش خدا نیست ولی در چشمانش خدا را می بینم
که هرچه آموختم در مکتب عشق شما آموختم و هرچه بگو شدم قطره ای از دریای بی کران مهربانیتان را پاس
توانم گفت.

امروز، سستی ام به امید شماست و فردا کلید باغ به شرم رضای شما
بوسه بر دستان پر مهرتان

تقدیم به خواهرانم
به همسفران مهربان زندگیم که باهم آغاز کردیم، در کنار هم آموختیم و به امید هم به آینده چشم می
دوزیم. قلمم لبریز از عشق به شماست و خوشبختی مان منتهای آرزویم.

تقدیم به همسر عزیزم و اژه ی بی کران صداقت که در تمام مراحل نوشتن پایان نامه یاور من بود و در
بخش های نیز، همکاری داشته است.

چکیده

یکی از محوری‌ترین و مهم‌ترین معیارها برای شناخت میزان خلاقیت و نوآوری شاعران، شناخت و تحلیل بیانی تصاویر شاعرانه و هنری اشعار آنهاست. در غیر این صورت، نمی‌توان منزلت واقعی و جایگاه حقیقی و نیز مقدار تأثیری را که آنها از اسلاف خود پذیرفته‌اند و یا اثری که در اخلاف خود بر جای نهاده‌اند، بازشناخت و بازنمود. همچنین به نظر می‌رسد که سطحی و عمیق بودن و همین‌طور ساده و مرکب بودن، ابتکاری و یا تقلیدی و تکراری بودن اشعار احمد شوقی و بهار، مانند هر شاعر دیگری ارتباط زیادی با شناخت و تحلیل تصاویر فنی و شاعرانه‌ی آنها دارد. لذا نگارنده در این رساله کوشیده است تا به شیوه‌ی توصیفی-تحلیلی و تطبیقی، صورخیال را در مناقب بهار و نبویات احمد شوقی بررسی و تحلیل نماید. در این پایان‌نامه هدف اصلی، بیان آمار کاربرد صورخیال و تحلیل و بررسی تطبیقی آن است؛ این پایان‌نامه به یک پیشگفتار و دو فصل تقسیم گردیده است. در پیشگفتار به طرح مباحث کلی و نظری درباره‌ی موضوع رساله پرداخته شده است. فصل اول، که تعاریف و کلیات را در برمی‌گیرد شامل دو گفتار است. فصل دوم مهم‌ترین فصل رساله می‌باشد، که به تحلیل تطبیقی صورخیال در نبویات احمد شوقی و مناقب بهار اختصاص دارد. در پایان نیز آمار دقیق کاربرد هر یک از صورخیال توسط دو شاعر، با ترسیم جدول و نمودار نشان داده شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که بهار و شوقی با نبوغ شگفت‌انگیز خود توانسته‌اند فضایل اخلاقی و صفات نیک پیامبر (ص) و ائمه (ع) را به کمک عاطفه و خیال و با مهارت فوق‌العاده در هم آمیخته و تصاویری جالب بیافرینند؛ تصاویری که هم از نظر مدحی جزء مضامین بلند محسوب می‌شوند و هم از نظر فنی و هنری، بسیار غنی می‌باشند. آنها در کاربرد صورخیال مثل هم عمل کرده‌اند و تشبیه، استعاره، کنایه و مجاز به ترتیب در اشعارشان بیشترین کاربرد را دارند.

واژگان کلیدی: ادبیات تطبیقی، بلاغت، صورخیال، مناقب بهار، نبویات احمد شوقی.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۲	پیشگفتار .....

فصل اول: کلیات و تعاریف

۲۱	مقدمه .....
۲۴	گفتار اول: بهار، شوقی و شعر مدحی .....
۲۴	۱- مدح و شعر مدحی .....
۲۵	۲- شعر مذهبی در زبان فارسی و در شعر ملک الشعرا بهار .....
۲۸	۳- شعر مذهبی در زبان عربی و در شعر احمد شوقی .....
۳۱	۴- زندگی ملک الشعرا بهار .....
۳۲	۵- نگاهی به شعر بهار .....
۳۳	۶- زندگی احمد شوقی .....
۳۵	۷- نگاهی به شعر احمد شوقی .....
۳۶	۸- احمد شوقی و بهار .....
۳۸	گفتار دوم: خیال (imagery) .....
۳۸	۱- خیال جانمایه‌ی شعر و ادب .....
۴۰	۲- خیال و نسبت آن با شعر .....

- ۲-۱- خیال و نسبت آن با شعر در منظر ناقدان ادب عرب ۴۰
- ۲-۲- خیال و نسبت آن با شعر در منظر فیلسوفان مسلمان ۴۱
- ۲-۳- خیال و نسبت آن با شعر در منظر ناقدان اروپایی ۴۴
- ۳- خیال و تصویر ۴۵
- ۴- رابطه‌ی تصویر با معنی ۴۷
- ۵- علم بیان عرصه‌ی تصویرپردازی ۴۹
- یادداشت‌ها ۵۱

فصل دوم:

تحلیل تطبیقی صورخیال در مناقب بهار و نبویات احمد شوقی

- مقدمه ۵۲
- گفتار اول: تشبیه (Simile) ۵۳
- ۱- تعریف تشبیه ۵۳
- ۲- فواید تشبیه ۵۴
- ۳- تحلیل تطبیقی تشبیه در مناقب بهار و نبویات شوقی ۵۶
- ۳-۱- تشبیه به اعتبار عقلی و حسّی بودن طرفین ۵۶
- ۳-۱-۱- تشبیه محسوس به محسوس ۵۷
- ۳-۱-۲- تشبیه معقول به محسوس ۵۹
- ۳-۱-۳- تشبیه معقول به معقول ۶۱

- ۶۲..... ۳-۱-۴- تشبیه محسوس به معقول
- ۶۳..... ۳-۲- تشبیه به اعتبار مفرد و مقید و مرکب بودن طرفین
- ۶۴..... ۳-۲-۱- تشبیه مفرد به مفرد
- ۶۶..... ۳-۲-۲- تشبیه مقید به مفرد
- ۶۷..... ۳-۲-۳- تشبیه مفرد به مقید
- ۶۹..... ۳-۲-۴- تشبیه مقید به مقید
- ۷۱..... ۳-۲-۵- تشبیه مرکب به مرکب
- ۷۳..... ۳-۲-۶- تشبیه مفرد به مرکب
- ۷۳..... ۳-۳- تشبیه به اعتبار تعدد تشبیه
- ۷۴..... ۳-۳-۱- تشبیه مفروق
- ۷۵..... ۳-۳-۲- تشبیه ملفوف
- ۷۶..... ۳-۴- تشبیه به اعتبار تعدد یکی از طرفین تشبیه
- ۷۷..... ۳-۴-۱- تشبیه تسویه
- ۷۸..... ۳-۴-۲ تشبیه جمع
- ۷۹..... ۳-۵- تشبیه به اعتبار نو کردن تشبیه
- ۸۰..... ۳-۵-۱- تشبیه تفضیل
- ۸۱..... ۳-۵-۲- تشبیه مقلوب
- ۸۲..... ۳-۶- تشبیه مطلق
- ۸۴..... ۳-۷- تشبیه مضمَر (ضمنی)

- ۳-۹- تشبیه به اعتبار افراد و ترکیب و تعدّد وجه شبهه ۸۵
- ۳-۹-۱- وجه شبهه مفرد ۸۶
- ۳-۹-۲- وجه شبهه مرکّب ۸۸
- ۳-۹-۳- وجه شبهه متعدّد ۸۹
- ۳-۱۰- تشبیه تمثیل ۹۰
- ۳-۱۱- تشبیه به اعتبار حذف و ذکر وجه شبهه ۹۳
- ۳-۱۱-۱- تشبیه مجمل ۹۳
- ۳-۱۱-۲- تشبیه مفصّل ۹۵
- ۳-۱۲- تشبیه به اعتبار وجه شبهه از حیث کیفیت ۹۶
- ۳-۱۲-۱- وجه شبهه تخیلی ۹۶
- ۳-۱۲-۲- وجه شبهه تحقیقی ۹۸
- ۳-۱۳- تشبیه به اعتبار ادات ۱۰۰
- ۳-۱۳-۱- تشبیه مؤکّد (بالکنایه) ۱۰۰
- ۳-۱۳-۲- تشبیه مرسل (صریح) ۱۰۲
- ۳-۱۴- تشبیه به اعتبار حذف ادات و وجه شبهه ۱۰۳
- ۳-۱۴-۱- تشبیه بلیغ اضافی ۱۰۴
- ۳-۱۴-۲- تشبیه بلیغ غیر اضافی ۱۰۵
- گفتار دوم: مجاز (Trope) ۱۰۹

- ۱- تعریف حقیقت و مجاز و اهمیّت آنها ۱۰۹
- ۲- علاقه و قرینه ۱۱۱
- ۳- انواع مجاز ۱۱۲
- ۴- تحلیل تطبیقی مجاز در مناقب بهار و نبویات احمد شوقی ۱۱۳
- ۴-۱- مجاز به علاقه‌ی جزئیّه ۱۱۴
- ۴-۲- مجاز به علاقه‌ی محلیّه ۱۱۵
- ۴-۳- مجاز به علاقه‌ی کلیّه ۱۱۷
- ۴-۴- مجاز به علاقه‌ی سببیّت (علت و معلولی) ۱۱۷
- ۴-۵- مجاز به علاقه‌ی اضافه ۱۱۹
- ۴-۶- مجاز به علاقه‌ی لازمیّت و ملزومیّت ۱۲۰
- ۴-۷- مجاز به علاقه‌ی ماکان ۱۲۱
- ۴-۸- مجاز به علاقه‌ی مایکون ۱۲۱
- ۴-۹- مجاز به علاقه‌ی مجاورت ۱۲۱
- ۴-۱۰- مجاز به علاقه‌ی عموم و خصوص ۱۲۲
- ۴-۱۱- مجاز به علاقه‌ی آلیّه ۱۲۲
- گفتار سوم: استعاره (Metaphor) ۱۲۳
- ۱- تعریف استعاره ۱۲۳
- ۲- فواید استعاره ۱۲۴

- ۳- تحلیل تطبیقی استعاره در مناقب بهار و نبویات شوقی ۱۲۵
- ۳-۱- استعاره به اعتبار مستعارمنه ۱۲۶
- ۳-۱-۱- استعاره‌ی مصرّحه‌ی مجردّه ۱۲۷
- ۳-۱-۲- استعاره‌ی مصرّحه‌ی مرشّحه ۱۲۸
- ۳-۱-۳- استعاره‌ی مصرّحه‌ی مرشّحه‌ی مجردّه ۱۲۹
- ۳-۲- استعاره به اعتبار مستعارله ۱۳۰
- ۳-۲-۱- استعاره‌ی مکنیه‌ی تخیلیّه‌ی غیراضافی ۱۳۱
- ۳-۲-۲- استعاره‌ی مکنیه‌ی تخیلیّه‌ی اضافی ۱۳۳
- ۳-۲-۳- تشخیص ۱۳۵
- ۳-۲-۴- جمادانگاری ۱۳۷
- ۳-۲-۵- جاندارانگاری ۱۳۹
- ۳-۳- استعاره به اعتبار مستعار ۱۴۰
- ۳-۳-۱- استعاره‌ی اصلیه ۱۴۰
- ۳-۳-۲- استعاره‌ی تبعیه ۱۴۲
- ۳-۳-۳- استعاره‌ی مفردّه ۱۴۴
- ۳-۳-۴- استعاره‌ی مرکّبه (تمثلیه) ۱۴۵
- ۳-۴- استعاره به اعتبار جامع (وجه‌شبهه) ۱۴۶
- ۳-۴-۱- استعاره‌ی تخیلیّه ۱۴۶
- ۳-۴-۲- استعاره‌ی تحقیقیّه ۱۴۸

۱۵۱.....	گفتار چهارم: کنایه (Antonomasia)
۱۵۱.....	۱- تعریف کنایه
۱۵۲.....	۲- فواید کنایه.
۱۵۳.....	۳- تحلیل تطبیقی کنایه در مناقب بهار و نبویات احمد شوقی
۱۵۳.....	۳-۱- کنایه به اعتبار مکنی ^{عنه}
۱۵۴.....	۳-۱-۱- کنایه از فعل یا مصدر
۱۵۶.....	۳-۱-۲- کنایه از موصوف
۱۵۷.....	۳-۱-۳- کنایه از صفت
۱۵۸.....	۳-۲- کنایه به اعتبار وضوح و خفا
۱۵۹.....	۳-۲-۱- ایماء
۱۶۱.....	۳-۲-۲- تلویح
۱۶۳.....	یادداشت‌ها
۱۶۶.....	نتیجه‌گیری
۱۷۲.....	جدول‌ها
۱۷۷.....	نمودارها
۱۹۴.....	فهرست منابع

مسأله‌ی تحقیق

خیال، روح و جانمایه‌ی هر پدیده‌ی ادبی به ویژه شعر است و اصولاً هر پدیده‌ی ادبی، ارتباط تنگاتنگی با خیال و تصاویر شاعرانه دارد؛ به همین دلیل، بحث از عنصر خیال در شعر، بحث از گوهر و ذات شعر است. در حقیقت اگر از هر شعر مؤثر و دل‌انگیزی جنبه‌ی خیالی آن را بگیریم، جز سخنی ساده که از زبان همه کس قابل شنیدن هست، چیزی باقی نمی‌ماند.

بی شک یکی از تواناترین و پرنفوذترین شاعران مشروطیت ملک الشعرای بهار است که به اهل بیت (ع) و پیامبر توجه خاصی داشته و در آستان قدس سیمت ملک الشعرایی داشته است ولی وارد شدن او به عرصه‌ی سیاست و پرداختن به مفهوم وطن باعث شده که توجه بسیاری از خوانندگان آثار او از دقت در زیبایی‌های هنری اشعارش بازداشته شود. احمد شوقی نیز شاعری است که قصاید بلند و زیبایی در مدح پیامبر (ص) دارد که از نگاه‌های مختلف به نهج البرده و دیگر آثار او توجه شده است ولی کمتر به چشم می‌خورد که به زیبایی‌های بلاغی اشعارش پرداخته شده باشد.

از این رو باید پذیرفت که یکی از مهم‌ترین معیارها برای شناخت میزان خلاقیت و نوآوری شاعرانی چون بهار و شوقی شناخت و تحلیل بیانی تصاویر شاعرانه و هنری اشعار آنهاست. در غیر این صورت، نمی‌توان منزلت واقعی و جایگاه حقیقی و نیز مقدار تأثیری را که آنها از اسلاف خود پذیرفته‌اند و یا اثری که در اخلاف خود بر جای نهاده‌اند، بازشناخت و بازنمود. همچنین به نظر می‌رسد که سطحی و عمیق بودن و همین‌طور ساده و مرکب بودن، ابتکاری و یا تقلیدی و تکراری بودن اشعار احمد شوقی و بهار، مانند هر شاعر دیگری ارتباط زیادی با شناخت و تحلیل تصاویر فنی و شاعرانه‌ی آنها دارد.

نگارنده به دلیل علاقه و مطالعات مستمر در زمینه‌ی فنون بلاغی و به ویژه علم بیان بر آن شدم تا موضوع پایان‌نامه‌ام را به بررسی تطبیقی صورخیال اختصاص دهم. از آنجا که بهار لقب ملک الشعرایی و شوقی نیز لقب امیرالشعرايي داشته‌اند و هر دو در یک دوره زندگی کرده‌اند، مرا بر آن

داشت تا با تحلیل تطبیقی صورخیال در مناقب بهار و نبویات شوقی، زیبایی‌های شعری این دو شاعر را نمایان و همانندی‌ها و تفاوت‌های آن‌ها را در به کارگیری صورخیال، مشخص سازم.

پیشینه‌ی تحقیق

درباره‌ی شخصیت و نبوغ بهار و آثار ارزشمند او تحقیقات گسترده و فراوانی به انجام رسیده است اما در زمینه‌ی صورخیال در مناقب او، به جز پایان‌نامه‌ای تحت عنوان صورخیال در شعر فارسی که در آن به طور کلی به شعر هفت شاعر از جمله بهار با عینک صورخیال نگاه شده است تحقیقی جامع و اصولی صورت نگرفته است. به عبارتی مفهوم وطن در اشعار بهار، توجه بسیاری از خوانندگان آثار بهار را از دقت در زیبایی‌های هنری آثار او باز داشته است.

همچنین ناقدان ادب عربی، درباره‌ی احمد شوقی و نبوغ او، مطالب و کتاب‌های ارزشمند و درخور تقدیری گفته و نوشته‌اند و بدین وسیله، پرده از روی جوانب مختلف و زوایای پنهان بسیاری از نبوغ ادبی و هنری وی، برگرفته‌اند، اما در زمینه‌ی صورخیال و تصاویر فنی شعر او در عرصه‌ی آفرینش و خلاقیت هنری و ادبی، تا آنجا که نگارنده جستجو کرده، تحقیقی صورت نگرفته است.

از آنجا که بهار و شوقی، نقاط مشترک زیادی (که در گفتار دوم همین فصل به آن پرداخته‌ایم) دارند سنجش‌هایی میان آن‌ها انجام شده است که می‌توان به کتاب «ادبیات تطبیقی با تکیه بر مقارنه‌ی ملک الشعرا بهار و امیر الشعرا شوقی» تألیف دکتر ابوالحسن امین مقدسی اشاره کرد که شعر این دو شاعر را به لحاظ محتوایی با هم تطبیق داده است. در برخی از مقاله‌ها و پایان‌نامه‌ها از جمله بررسی تطبیقی وطنیات محمد تقی بهار (ملک الشعرا) و احمد شوقی (امیر الشعرا) نوشته‌ی نواز الله فرهادی و بررسی تطبیقی دیوان ملک الشعرا بهار و امیر الشعرا شوقی در مبحث مبارزه با جهل و فساد از مهرانه رنجبر، مباحثی مطرح شده است که می‌تواند در انجام این تحقیق راهگشا باشد اما هیچ کدام از این پژوهش‌ها، به بحث تحلیل صورخیال در مناقب بهار و نبویات شوقی نپرداخته‌اند؛ تا به حال نیز کتاب یا مقاله‌ای که به طور خاص، صورخیال را در مناقب بهار و نبویات شوقی به صورت تطبیقی بررسی کرده باشد، نگاشته نشده است.

نقد منابع

در زمینه‌ی صورخیال، اساس این تحقیق، کتاب بیان و معانی سیروس شمیسا بود. بخش اول این کتاب درباره‌ی علم بیان است که نویسنده، آن را به چهار بخش: تشبیه، استعاره، مجاز و کنایه تقسیم می‌کند. بخش دوم آن درباره‌ی علم معانی است که خارج از موضوع این تحقیق می‌باشد. گفتنی است که نگارنده از مطالعه‌ی هر کتاب و مطلبی که پیوندی دورادور و غیرمستقیم با تمام فصل‌های این رساله داشته و امکان دسترسی به آن نیز ممکن بوده است، (اعم از فارسی و عربی و یا جدید و قدیم) کوچک‌ترین سستی نورزیده است؛ اما در میان منابعی که مطالعه، بازبینی و فیش برداری شد، تکیه‌ی نگارنده بر دو منبع، بیش از منابع دیگر بود. نخست کتاب ارزشمند صورخیال در شعر فارسی، تألیف شاعر و ناقد برجسته‌ی معاصر، دکتر محمدرضا شفیعی کدکنی بود. ظاهراً این کتاب در نوع خود از معدود کتاب‌هایی است که هم در جهان عرب و هم در ادب فارسی با نگرشی بیانی و بلاغی به شعر، تألیف شده و شیوه‌ی بحث و اسلوب نگارش و نیز نحوه‌ی تحلیل تصاویر شاعرانه‌ی شاعران پارسی توسط مؤلف، نشانگر عمق تفکر و پختگی ادبی وی در تحلیل تصاویر شاعرانه است. منبع دیگری که بارها مورد استفاده قرار گرفت، کتاب بلاغت تصویر دکتر محمود فتوحی بود؛ کتابی که ماهیت تصویر و خیال را به گونه‌ای نظری و مدرن با توجه به نقد جدید تبیین نموده است.

در برداشت مناقب بهار، از نسخه‌ی دیوان اشعار بهار به کوشش مهرداد بهار و برای نبویات شوقی از نسخه‌ی دیوان احمد شوقی به کوشش فوزی عطوی استفاده شده است.

از جمله مشکلاتی که روند تدوین این رساله را دشوار ساخت، نبود ترجمه‌ی فارسی اشعار شوقی بود. البته شروحنی به زبان عربی موجود بود ولی استفاده از آن‌ها هم مشکلات خود را داشت، به همین دلیل ترجمه‌ی ابیات مورد نظر به فارسی به گونه‌ای که هم ارتباط آن‌ها با ماقبل و نیز با مابعد خود حفظ شود و هم مقصود شاعر در آن‌ها منعکس شود و هم اینکه برگردان تصاویر فنی‌طوری باشد که به ساختار آن‌ها لطمه‌ای وارد نشود، کار پر خطری بود که تا حدی روند

تدوین رساله را با مشکل روبه‌رو کرد. لازم به ذکر است که نگارنده این حجم از اشعار را به کمک فراوان استاد محترم راهنما فیش برداری کرد.

ضرورت انجام تحقیق

مسائل بلاغی پیش از آنکه به صورت علمی مطرح شود، در زبان هر ملّتی وجود داشته است. اهمیت صورخیال بدان حدّ است که آن را گوهر و ذات شعر نامیده‌اند. همچنین از آنجا که شعر هر شاعر، نمایانگر فرهنگ و بینش او می‌باشد، تحلیل تطبیقی صورخیال در شعر دو شاعر با دو زبان متفاوت، می‌تواند بازده بسیار ارزنده‌ای داشته باشد و پرده از روی اصالت، هنر، فرهنگ، بینش و اسلوب آن‌ها برافکند و نقش آن‌ها را در نمایش فرهنگ خاص خودشان نشان دهد. از آنجا که نعت و منقبت از بن‌مایه‌های شعر بهار و احمد شوقی است، یکی از بنیادی‌ترین و مهم‌ترین معیارها برای شناخت میزان خلاقیت، فرهنگ، بینش و نوآوری آن‌ها، شناخت و تحلیل بیانی اشعار نعت و منقبتی آن‌هاست. در این پایان‌نامه سعی شده است، صورخیال در نبویات احمد شوقی و مناقب بهار، مورد بررسی و تحلیل تطبیقی قرار گیرد.

اهداف تحقیق و کاربردهای آن

در این پژوهش، نگارنده کوشیده است صورخیال موجود در مناقب بهار و نبویات احمد شوقی را تحلیل و بررسی کند. پرواضح است که هدف در این پایان‌نامه، بازنمودن تأثیرپذیری دو شاعر و توصیف چگونگی ارتباط آن‌ها نیست؛ اگرچه در زمینه‌ی کاربرد صورخیال مشابهت‌هایی میان دو شاعر مشاهده شد اما هدف اصلی، بیان آمار کاربرد صورخیال و تحلیل و بررسی تطبیقی آن است؛ از این رو می‌توان گفت این تحقیق از حیث بنیان ساختاری و روش‌شناختی، در حوزه‌ی ادبیات مقابله‌ای یا مقارنه‌ای (contrastive literature) - که از حوزه‌های متداخل در ادبیات تطبیقی است - قرار می‌گیرد.

این پژوهش می‌تواند در الگوبخشی و پیشبرد مطالعات تطبیقی حوزه‌ی ادبیات فارسی و عربی راهگشا باشد؛ همچنین هم‌ی دانشجویان رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی و عربی، علاقه‌مندان به

حوزه‌ی ادبیات تطبیقی، پژوهشگران در ادبیات فارسی و عربی می‌توانند از نتایج این تحقیق استفاده کنند.

پرسش‌های اصلی تحقیق

۱. بسامد صورخیال در نبویات احمد شوقی و مناقب بهار چگونه است؟
۲. چه تفاوت‌هایی در به کارگیری صورخیال بین این دو شاعر وجود دارد؟
۳. چه شباهت‌هایی در به کارگیری صورخیال بین این دو شاعر وجود دارد؟

فرضیه‌های تحقیق

۱. در نبویات احمد شوقی غلبه با استعاره و در مناقب بهار، چیرگی با تشبیه است.
۲. تشبیهات بهار در مقایسه با احمد شوقی از وضوح و سادگی بیشتری برخوردارند و استعاره‌های او نیز ساده‌تر و زودیاب‌تر از استعاره‌های احمد شوقی است.
۳. هر دو شاعر در کاربرد صورخیال اعتدال را رعایت کرده‌اند؛ همچنین آنها در کاربرد مجاز و کنایه خود را به تکلف نینداخته‌اند و بیشتر مجازها و کنایات آنها ساده و زودیاب هستند.

روش تحقیق

روش پژوهش در این پایان‌نامه کتابخانه‌ای است. ابزار گردآوری مطالب، برگه‌ی تحقیق (فیش) بوده و روش تدوین مطالب نیز به روش تجزیه و تحلیل (توصیفی-تحلیلی و تطبیقی) است. بعد از جمع‌آوری فیش‌ها، مرحله‌ی طبقه‌بندی آنها صورت گرفت و بعد از تجزیه و تحلیل با کمک استادان محترم راهنما و مشاور، بدنه‌ی اصلی تحقیق شکل گرفت.

گزارش اجمالی پایان‌نامه

از جهت ساختار، پایان‌نامه‌ی پیش رو به یک پیشگفتار و دو فصل تقسیم گردیده است. ابتدا در پیشگفتار به طرح مباحث کلی و نظری درباره‌ی موضوع رساله از قبیل: مسأله‌ی تحقیق، پیشینه‌ی تحقیق، نقد منابع، ضرورت و اهداف پژوهش، پرسش‌ها و فرضیه‌ها، روش پژوهش، گزارش اجمالی پایان‌نامه و خلاصه‌ای از نتیجه‌ی تحقیق پرداخته شده است.

فصل اول، شامل دو گفتار است. در گفتار اول، به طرح کلیاتی در زمینه‌ی مدح در شعر عربی و فارسی و احمد شوقی و بهار، زندگی احمد شوقی و بهار، شعر این دو شاعر و ... پرداخته شده است. گفتار دوم به دلیل اهمیت خیال، به طرح مباحثی درباره‌ی خیال و نسبت آن با شعر در منظر ناقدان، تصویر و رابطه‌ی آن با معنی و ... اختصاص یافته است.

فصل دوم که در حقیقت مهم‌ترین فصل این رساله می‌باشد، به تحلیل تطبیقی صورخیال در نبویات احمد شوقی و مناقب بهار اختصاص دارد. در این فصل، صورخیالی که این دو شاعر به کار برده‌اند همراه با شواهدی از آن‌ها ذکر گردیده و همچنین تفاوت‌ها و شباهت‌های آن‌ها در به کارگیری صورخیال تحلیل و بررسی شده است. در پایان نیز آمار دقیق کاربرد هر یک از صورخیال توسط دو شاعر، با ترسیم جدول و نمودار نشان داده شده است. به همین خاطر این فصل بیشتر حجم پایان‌نامه را تشکیل می‌دهد.

شایان ذکر است که علاوه بر آنچه ذکر شد، موارد زیر در نگارش پایان‌نامه‌ی حاضر مد نظر بوده است:

۱. شیوه‌ی نگارش در این رساله، مطابق با رسم‌الخط مصوب فرهنگستان ادب فارسی بوده است و در ارجاع دهی نیز از کتاب آیین نگارش مقاله‌ی علمی-پژوهشی دکتر محمود فتوحی پیروی شده و در موارد مبهم نیز نظر استادان محترم راهنما و مشاور اعمال شده است.
۲. اساس کار نگارنده در تقسیم‌بندی صورخیال و تعاریف و کلیات مربوط به آن، کتاب بیان و معانی سیروس شمیسا بوده است.

۳. ارجاع اشعار از دیوان بهار و احمد شوقی به صورت (بهار یا شوقی، سال چاپ: شماره‌ی صفحه) انجام گرفته است؛ و در نمونه‌های دیگر به صورت (شماره‌ی صفحه، شماره‌ی بیت) می‌باشد.

۴. در قلم نوشتاری BLotus امکان استفاده از تای مدور وجود ندارد و در بسیاری موارد، نبود این حرف معنی ابیات عربی را به کلی دگرگون می‌کرد؛ لذا برای اجتناب از این مشکل، از قلم نوشتاری traditional arabic بهره گرفته شد.

۵. در نمونه برداری از اشعار بهار برای هر سرفصل ۳ نمونه ذکر شده و در نمونه‌های شوقی به خاطر جلوگیری از تکرار برای هر مورد ۲ نمونه ذکر شده است ولی اشعار تکراری به چشم می‌خورد که به دلیل حجم کم ابیات دارای صورخیال پرهیز از آن غیر ممکن بود.

نتیجه‌ی تحقیق

از آنجا که نعت و منقبت عرصه‌ی وصف و برشمردن فضایل پیامبر (ص) و ائمه‌ی اطهار (ع) است، با استفاده از صورخیال بهتر می‌توان به این هدف دست یافت؛ بهار و شوقی با نبوغ شگفت انگیز خود توانسته‌اند فضایل اخلاقی و صفات نیک پیامبر و ائمه را به کمک عاطفه و خیال و با مهارت فوق العاده در هم آمیخته و تصاویری جالب بیافرینند؛ تصاویری که هم از نظر مدحی جزء مضامین بلند محسوب می‌شوند و هم از نظر فنی و هنری، بسیار غنی می‌باشند. علی رغم فرضیه‌ی یک (در مناقب بهار چیرگی با تشبیه و در نبویات شوقی غلبه با استعاره است) در طرح تحقیق پایان‌نامه این نتیجه حاصل شد که آن‌ها در کاربرد صورخیال مثل هم عمل کرده‌اند و تشبیه، استعاره، کنایه و مجاز به ترتیب در اشعارشان بیشترین کاربرد را دارند.

و در پایان خداوند بزرگ را شاکرم که افتخار شاگردی استاد گرانقدر دکتر احمد لامعی گیو را به من داد. آموزه‌های ایشان نه تنها در دوران تحصیل بلکه در تمام مراحل زندگی راهنمای من خواهد بود. از ایشان سپاسگزارم. از زحمات و تلاش‌های استاد گرانقدر آقای دکتر سید مهدی رحیمی که در مقام مشاور از هیچ کمکی دریغ نکردند کمال تشکر را دارم و همچنین از داوران گرامی جناب آقای دکتر ابراهیم محمدی و جناب آقای دکتر محمدرضا عزیزی که زحمت خواندن پایان‌نامه را تقبل نمودند و با رهنمودهای ارزشمندشان مرا در ارائه مطالب یاری کردند

کمال تشکر را دارم. از تمامی اساتید گرانقدر گروه زبان و ادبیات فارسی که طی شش سال
درس‌آموزی از آنها بهره برده‌ام قدردانی می‌کنم.